

סוגיה ה: ברכה על ישיבה בסוכה

**

רקע

הסוגיה עוסקת בגדרי הברכות "על נטילת לולב" ו"לישב בסוכה". גדר ברכת "על נטילת לולב" מצומצם, ולכן נתמקד בברכה על ישיבה בסוכה, ונעסוק בשני דיונים שונים:
 א. על מה מברכים – רק על אכילה, גם על שינה או אפילו על כל כניסה לסוכה?
 ב. גדרי הפסק בברכה – אדם יצא מהסוכה לזמן מסויים, האם בחזרתו חייב לחזור ולברך?
 הערה: בסוגיה יש דיון גם על ברכת שהחיינו, אנו נדחה דיון זה לסוגיה הבאה.

מקורות

- א. מה: -מו: "אמר רב יהודה אמר שמואל לולב שבעה ... ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע"
 ב. תוס' ד"ה אחד
 רי"ף כב. באלפס, "ת"ר העושה לולב לעצמו ... דמנח להו מברך עלייהו וכן הלכה"
 רא"ש סי' ג, ובמסכת ברכות פרק א סי' יג, "כיוצא בזה שאל ר"י את ר"ת ... לברך"
 רמב"ם הל' סוכה פ"ו הי"ב, והשגת הראב"ד
 ג. ריטב"א ד"ה ורבה בר בר חנא, "והא דא"ר יוחנן דסוכה ז' ... מפיי רבינו נר"ו"
 ד. שו"ע סי' תרלט סע' ח ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק מו-מח]

רא"ש ברכות פ"א סי' יג

כיוצא בזה שאל ר"י את ר"ת אם צריך לברך על השינה בסוכה דיותר חמירה שינה מאכילה דמותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה ושינת עראי אסורה חוץ לסוכה. והיה ר"י רוצה לומר דהא דאין מברכין על השינה היינו משום דשמא לא יוכל לישן כשנרדם בשינה אינו יכול לברך. אבל רבינו תם השיב לו שכל מצות סוכה שחייב (ס"א שמקיים) אדם מסעודה לסעודה כגון שינה וטיול ושנון. ברכת לישב בסוכה שבירך על הסעודה פוטרנו מלברך עליהן. ולדבריו אפילו הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך אין צריך לברך.

ריטב"א ד"ה ורבה בר בר חנא

והא דאמר רבי יוחנן דסוכה שבעה משום דהויה דאורייתא לאו היינו עיקר טעמיה דהא שמואל סבר נמי דסוכה דאורייתא נמי שבעה וקרא הוא ואפ"ה כיון דלא מפסקי לילות מימים הוו כחד יומא אריכתא ובחדא ברכתא סגיא להו, אלא דהאי טעמא דנקיט לרבי יוחנן סוכה דאורייתא סניפין הוא אידי דקאמר לולב דרבנן, אבל עיקר טעמא דרבי יוחנן אע"ג דכולהו חדא יומא אריכתא ניהו כיון שמתערטל ממצותה כשהוא יוצא ממנה חייב הוא לחזור ולברך עליה כשחוזר ונכנס בה שחוזר ומתלבש במצותו ואפילו בו ביום עצמו שכל שעה שנכנס בה כתחלת מעשה כי היציאה משם היא גמר כניסה ראשונה, והיינו דאוקימנא מילתיה כתנאי דתפילין דתניא תפילין כל זמן

שמניחן מברך עליהן ואפילו אלף פעמים ביום דליכא הפסקה בנתיים דכוליה יומא חזי לתפילין אפ"ה כיון שחליץ אותם ומתערטל מהם גמרה לה הנחה ראשונה לגמרי וכשחזרו ומניחין הוי תחלת מעשה לגמרי ובעי ברכה ולא מצטרף אברכה קמייתא, מעתה לרבי יוחנן דקאי כרבי בתפילין חייב הוא לברך בסוכה כל זמן שנכנס בה בין ביום בין בלילה כתפילין כל זמן שמניחן, והלכתא כותיה בסוכה דהא קיימא לן כרבי בתפילין וכדפסק רב יוסף בהא הלכה כרבי יוחנן, והאי דקאמר ר"י סוכה שבעה היינו שמברך עליה כל שבעה כל זמן שנכנס בה ומשום דשמואל נקט לולב שבעה נקט רבי יוחנן סוכה שבעה.

מיהו כי אמרינן דמברך על הסוכה כל זמן שנכנס בה היינו כשיוצא ממנה מתחלה יציאה גמורה לעשות עניניו ושלא לחזור לאלתר דהוי כחליצה דתפילין אבל לא יצא מתחלה אלא לדבר עם חבריו או להביא דבר לסוכה לצורך שעתו לא הויא יציאה כלל לחייבו בכרכה כשחזרו, וכיוצא בזה לענין ברכת הנהנין כשעמד בתוך הסעודה על דעת לחזור לאלתר שאינו טעון ברכה לאחוריו ולא לפניו ולקביעיה הדר ואע"פ שלא הניח שם זקן או חולה וכדפרישנא בדוכתא (פסחים ק"א ב'), ויש מרבותינו חכמי צרפת ז"ל שכתבו דכיון דאיכא בסוכה חיוב ענינים משונים אכילה ושינה ושינון וכיוצא בהן שכל עת שקובע עצמו לעשות בה אחד מדברים אלו הוי כהנחה דתפילין וחייב לברך אע"פ שלא יצא משם וכל שכן לרבנן דבי רב אשי דמברכין על התפילין כל היכי דמשמשי בהו, ויש שסבורין דסגי בכרכה אחת בכל יום בכניסה ראשונה ומה שכתבנו נכון ועיקר והלכה למעשה, מפי רבינו נר"ו.

הסבר הסוגיה

"אמר רב יהודה אמר שמואל לולב שבעה וסוכה יום אחד... רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן סוכה שבעה ולולב יום אחד... כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אחד זה ואחד זה שבעה".
[גמ' מה:]:
"תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי וחכמים אומרים אינו מברך אלא שחרית בלבד".
[ברייתא מו:]

נחלקו האמוראים מתי מברכים על לולב. רבה בר בר חנה אומר בשם רבי יוחנן שמברכים ביום הראשון בלבד, כיוון ששאר הימים מדרבנן, ואין מברכים על מצוה מדרבנן. שמואל ורבין בשם רבי יוחנן סוברים שמברכים גם על מצוה מדרבנן ולכן מברכים בכל הימים.

נחלקו האמוראים מתי מברכים על סוכה. שמואל סובר ששבעת ימי החג הם יחידה אחת, ולכן מברכים רק בפעם הראשונה שנכנס לסוכה. רבי יוחנן מודה ששבעת ימי החג הם יחידה אחת, ואם אינו יוצא מסוכתו כל שבעה, מברך ביום הראשון בלבד, אבל כשיוצא מהסוכה, יציאתו מהוה הפסק בקיום המצוה, וכשחזרו לסוכה חייב לחזור ולברך.

במחלוקת האמוראים נחלקו גם תנאים. חכמים סוברים שמברכים על תפילין שחרית בלבד, ורבי סובר שאדם המסיר את התפילין, חייב לחזור ולברך כשמניחם מחדש. חכמים סוברים שהנחת תפילין במשך כל היום היא מצוה אחת, ועל מצוה אחת מברכים ברכה אחת בלבד [במילה של שתי תינוקות יש שתי מצוות, ואם מסיח דעתו בין מילה למילה מברך שתי ברכות, אבל הנחת תפילין היא מצוה אחת, ולכן אף כשמסיח דעתו מברך ברכה אחת בלבד]. רבי סובר שהסרת

התפילין מהוה סיום המצוה, וכשמניח התפילין מקיים מצוה חדשה, ועליה צריך לחזור ולברך.

הגמ' אומרת שהליכה לבית הכסא מהוה הפסק, ולכן רבי חזר ובירך על התפילין כשיצא מבית הכסא. נשאלת השאלה האם גם במצות סוכה הליכה לבית הכסא מהוה הפסק, והחזר מבית הכסא חייב לחזור ולברך "לישב בסוכה"? נראה לומר שלא, בית הכסא מהוה הפסק במצות תפילין, ואינו מהוה הפסק במצות סוכה. גדר מצות תפילין, להניח את התפילין בראשו ובזרועו, הסרת התפילין מראשו ומזרועו מהוה סיום המצוה, והנחתם מחדש מחייבת לחזור ולברך. אם גדר מצות סוכה היה לשבת בסוכה, מצות סוכה היתה מקבילה למצות תפילין, וכשהיה יוצא מהסוכה לבית הכסא היה חייב בחזרתו לשוב ולברך. אך גדר מצות סוכה "תשבו כעין תדורו", אדם חייב לדור בסוכה כפי שהוא דר בביתו, יציאה לבית הכסא היא חלק מהדיוור שאדם דר בביתו, ואינה מהוה סיום מצות סוכה [ע"פ הסבר זה מתורצת קושיית המג"א (סי' ח סק"יח) על הב"י].

נראה להסביר שיסוד זה הוא הבסיס לפסקו של הריטב"א. הריטב"א [ד"ה ורבה בר בר חנא פוסק: "מיהו כי אמרינן דמברך על הסוכה כל זמן שנכנס בה היינו כשיצא ממנה מתחלה יציאה גמורה לעשות ענינו ושלא לחזור לאלתר דהוי כחליצה דתפילין אבל לא יצא מתחלה אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לצורך שעתו לא הויא יציאה כלל לחייבו בברכה כשחזור". הריטב"א מחלק בין יציאה גמורה, לבין יציאה לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה. יציאה גמורה מהוה הפסק רק אם אין דעתו לחזור לאלתר [בבית הכסא אסור להניח תפילין, ולכן הוא מהוה הפסק אף כשדעתו לחזור לאלתר – עיין דרכי משה סי' ח אות ו], ויציאה שאינה גמורה אינה מהוה הפסק אפילו כשאין דעתו לחזור לאלתר. דין "יציאה גמורה" הוא דין כללי בכל המצוות, המפסיק מצוה ודעתו לחזור למצוה לאלתר, אינו חוזר ומברך, אם אין דעתו לחזור למצוה, או שדעתו לחזור למצוה לאחר זמן, חוזר ומברך. דין "יציאה שאינה גמורה" הוא דין ייחודי במצות סוכה, מעשה שאינו מוגדר כיציאה מביתו, אינו מהוה הפסק במצות סוכה.

נחדד את ההבדל בין מצות סוכה לשאר מצוות בדוגמא מעשית. המסיר את התפילין לצורך קניות, חייב בהנחתם לאחר הקניות לחזור ולברך, אף אם דעתו היתה לחזור ולהניחם, כיוון שלא חזר לאלתר. היוצא מסוכתו לקניות, אם יוצא לקניית בגדים, הרי יצא לעניינו, וזו יציאה גמורה, המחייבת בחזרתו לסוכה לשוב ולברך, אם יוצא לקניית צורכי סעודתו, יציאתו לצורך ישיבתו בסוכה, ואף אם שוהה שעה ארוכה, אינו חייב לחזור ולברך.

הראשונים בסוגיה נחלקו במחלוקת נוספת בגדרי ברכת "לישב בסוכה", מחלוקת שאינה קשורה לדיון בגמ', הראשונים נחלקו מתי מברכים ברכת "לישב בסוכה": תוס' [ד"ה אחד] אומר: "כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן ואפילו עשר פעמים ביום מברך אכל אחת ואחת". חיוב ברכה הוא בשעה שאוכל ובשעה שישן בלבד.

הרמב"ם [הל' סוכה פ"ו הי"ב] פוסק: "כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה מברך קודם שישב אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה". הרמב"ם חולק על תוס' וסובר שמברכים לישב בסוכה כל פעם שנכנסים לסוכה, אפילו שלא אוכלים ולא ישנים בה.

נראה להסביר שמחלוקת הראשונים היא האם מברכים רק על חיוב מצות סוכה בלבד, או שמברכים אף על קיום מצות סוכה. אדם חייב לאכול ולישון בסוכה, ואם הוא אוכל וישן מחוץ לסוכה הוא מבטל מצות עשה מהתורה. אדם אינו חייב לעשות שאר חפציו בסוכה, אם עשה אותם בסוכה קיים מצות עשה, ואם עשה אותם מחוץ לסוכה לא ביטל מצות עשה. הרמב"ם סובר שמברכים על כל מעשה המהווה קיום מצות סוכה, ותוס' סובר שמברכים רק על מעשה שחייבים לעשות אותו בסוכה [עיי' בעל המאור פסחים כו: באלפס, הסובר שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח כיוון שחייב אכילת מצה הוא בליל הפסח בלבד, ובשאר הימים יש קיום מצוה ללא חיוב].

לרבינו תם [בתוס' בברכות יא: ד"ה שכבר, ורא"ש בסוכה סי' ג] שיטה שלישית. רבינו תם התקשה מדוע אין מברכים על שינה בסוכה, והרי היא חיוב גמור? מתרץ רבינו תם [ברא"ש סי' ג]: "עיקר הקבע שאדם עושה בסוכה היא אכילה אבל שאר טיול ושינה שעושים בסוכה טפלים לגבי האכילה והיא פטרתן". לדעת רבינו תם יש חיוב לברך על כל קיום של מצות סוכה, אבל האכילה היא עיקר קביעות הישיבה בסוכה, והיא פוטרת את חיוב הברכה של שאר הישיבה בסוכה.

ר"י [ברא"ש ברכות פ"א סי' יג] סובר כשיטת התוס' שמברכים רק על חיוב מצות סוכה, והוא מתרץ שאין מברכים על שינה כיוון שהשינה אינה בידו של אדם, ואם לא ירדם, ברכתו ברכה לבטלה.

הרמב"ם [הל' סוכה פ"ו הי"ב] פוסק: "כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה מברך קודם שישב אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה, ובלילי יום טוב הראשון מברך על הסוכה ואחר כך מברך על הזמן, ומסדר כל הברכות על הכוס, נמצא מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואחר כך מברך על הזמן, וכזה היה מנהג רבותי ורבני ספרד לקדש מעומד בליל ראשון של חג הסוכות כמו שבארנו". הרמב"ם פוסק שכיוון שצריכים לברך עובר לעשייתן, לפני הישיבה בסוכה, וכיוון שמברכים את ברכת "לישב בסוכה" בקידוש, יש לעמוד בשעת הקידוש, לברך לישב בסוכה, ולשבת. מקשה המגיד משנה [שם], שברכת "לישב בסוכה" אינה ברכה על ישיבה בסוכה אלא על דיור בסוכה, ואף הנכנס לסוכה ומטייל בה, חייב בברכה לשיטת הרמב"ם. אם כן הרי הוא חייב לברך לפני שהוא נכנס לסוכה, והעמידה בקידוש אינה מסייעת כלל.

נראה לבאר, שהנכנס לטייל בסוכה מקיים מצות "תשבו כעין תדורו" בטיול, וחייב לברך לפני כניסתו לסוכה, אבל הנכנס לאכילה, עמידתו אינה עמידה של דירה, ולכן ברכה לפני הישיבה מהווה ברכה עובר לעשייתה.

אבל, עדיין קשה מדוע הרמב"ם מדגיש שדינו מתייחס לקידוש של ליל יום טוב ראשון, הרי בעיית "עובר לעשייתן" קיימת גם בקידוש ביום, וכן לקידוש של שבת חול המועד? מבאר בני שלמה נ"י, שיש בליל יום טוב ראשון מצוה יחודית שאינה קיימת בשאר הימים.

בכל ימי החג אדם אינו חייב לאכול בסוכה, אלא הוא רשאי לצום בביתו, אך ביום הראשון יש חיוב אכילת כזית פת בסוכה. הרמב"ם סובר שברכת לישב בסוכה בליל יום טוב ראשון חלה לא רק על מצות ישיבה בסוכה, אלא גם על מצות אכילת כזית פת בסוכה, ולפיכך חייבים להצמיד את הברכה לאכילת פת. בשבת, סובר הרמב"ם, שמברך לישב בסוכה כשנכנס לסוכה, ומקדש מיושב, כפי שמקדש בכל שבת. אבל בליל יום טוב, אי אפשר לברך בכניסה לסוכה, שהרי צריך לסמוך את הברכה לאכילת כזית פת, ואי אפשר לברך לאחר שיושב בסוכה, שהרי צריך לברך עובר לעשייתו, לכן מקדש מעומד.

סיכום

מצות לולב, להגביהו בידו, לפיכך מברך בשעת הנטילה הראשונה, ואם חוזר ונוטלו אינו חוזר ומברך. אנו פוסקים שמברכים על מצוות מדרבנן, ולכן מברכים על הלולב בכל יום. מצות סוכה לאכול ולישון בסוכה בלבד, ולדור שבעת ימים בסוכה כפי שאדם גר בביתו. הרמב"ם סובר שמברכים על כל כניסה לסוכה, כיוון שבכל כניסה מקיימים מצוה מהתורה. תוס' סובר שמברכים על אכילה ושינה בלבד, שרק אותן חייבים לעשות בסוכה. ר"ת סובר שמברכים רק על אכילה, שהיא עיקר מצות ישיבה בסוכה, והיא פוטרת את שאר הישיבה בסוכה. היוצא מהסוכה יציאה גמורה, חייב בחזרתו לסוכה לשוב ולברך, ואם יוצא לדבר עם חברו או להביא דבר לסוכה אינו חוזר ומברך בשובו לסוכה.

הלכה

השו"ע [סי' תרט"ז ס' ח] פוסק: "נהגו שאין מברכים על הסוכה אלא בשעת אכילה". השו"ע פוסק שהמנהג אינו כפסק הרמב"ם שמברכים כל פעם שנכנסים לסוכה, אלא כבעל התוס' שמברכים בשעת אכילה בלבד.

הב"ח [בסוף הסימן] והט"ז [סק"כ] סוברים שהיושב בסוכה מארוחה אחת ועד הארוחה הבאה צריך לברך גם בשעת הארוחה השנייה, למרות שלא יצא מהסוכה. לדעתם חכמים תיקנו לברך בשעת הסעודה, וכל סעודה מהוה יחידת מצוה, וחייבים לברך עליה. המשנה ברורה [סקמ"ז] פוסק שאם לא יצא מהסוכה אינו חוזר ומברך בשעת הסעודה השנייה. המשנה ברורה מביא את דעת ר"י עמדין והבכורי יעקב, שאם יצא באמצע אפילו על דעת לחזור מיד, חוזר ומברך בשעת הסעודה השנייה.

הט"ז [סק"כ] פוסק שאדם שאינו אוכל פת כל היום, וכן מי שמתענה תענית חלום, אין לו סעודה שתפטור את שאר ישיבת הסוכה, ולכן הוא חייב לברך כל פעם שנכנס לסוכה. החיי אדם [כלל קמ"ז ס' טו] מרחיב דין זה, ולדעתו סעודה פוטרת רק ישיבת סוכה הסמוכה לה, או לפניה או לאחריה [כגון אדם שנכנס לסוכה ואינו אוכל, והוא מתכנן לשבת בסוכה עד הסעודה, הברכה שיברך בשעת הסעודה פוטרת אותו למפרע מברכת לישב בסוכה], אבל אם נכנס לסוכה ועתיד לצאת ממנה יציאה גמורה לפני הסעודה הבאה, מברך לישב בסוכה אף שאינו אוכל דבר. המשנה ברורה [סקמ"ח] פוסק כט"ז ומביא גם את פסק החיי אדם.

לא זכיתי להבין את דין הט"ז, שהרי לפיו חזרנו לשיטת הרמב"ם, שמברכים על כל כניסה לסוכה [הנפקא מינה היחידה בינו לבין הרמב"ם היא האם סעודה פוטרת את הישיבה שלפניה, ולא מסתבר שזו כוונת השו"ע]. כמו כן ברא"ש [ברכות פ"א סי' יג] מפורש שלא כחיי אדם, שהרי הוא פוסק: "ולדבריו [של ר"ת] אפילו הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך אין צריך לברך". אכילה פוטרת שינה בסוכה, אפילו כשיצא יציאה גמורה בין האכילה לבין השינה.

המגן אברהם [סקי"ז] פוסק שההולך מסוכה לסוכה, הליכתו מהוה הפסק וצריך לברך בסוכה השניה. המשנה ברורה [סקמ"ח] מביא שהמגן אברהם לשיטתו שהליכה מהוה הפסק, אבל לפוסקים שהליכה אינה מהוה הפסק, אם דעתו להמשיך סעודתו בסוכה השניה, אינו צריך לברך.